

GENEZA I ISTOTA KONCEPCJI

PIOTR TRZEPACZ

ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO

Czym jest zrównoważony rozwój?

Określenie „rozwój zrównoważony” najczęściej pojawia się w dwóch kontekstach. Pierwszy z nich to dyskusja o celach rozwoju i narzędziach prowadzących do jego osiągnięcia. W tym przypadku jest to zatem nazwanie pewnego typu rozwoju społeczno-gospodarczego, który aktualnie jest uznawany za najbardziej pożądanym, co wynika z jego zdecydowanej krytyki dotychczasowych mechanizmów rozwoju. Drugi kontekst, o znacznie szerszym znaczeniu, to pojmowanie „zrównoważonego rozwoju” jako nowej koncepcji relacji między człowiekiem i środowiskiem, które muszą kształtować się na nowych zasadach.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju pojawiła się jako odpowiedź na rosnące zaniepokojenie możliwościami ekosystemu ziemskiego podźwignięcia presji wywoływanej przez aktywność człowieka. Jej celem stało się prewencyjne wyeliminowanie, albo przynajmniej ograniczenie, nierównowagi między wzrostem gospodarczym a rozwojem społecznym oraz między rozwojem społeczno-gospodarczym a środowiskiem przyrodniczym (Poskrobko 2009). To właśnie człowiek zbyt długo nie brał odpowiedzialności za swoje działania, czym doprowadził do obniżenia jakości życia własnego i innych istot żywych, czego przykładem są np. choroby wynikające z degradacji środowiska, różnego rodzaju zanieczyszczenia czy wreszcie ograniczenie przestrzeni życiowej (Kuzior 2006). Problemy te w dużej mierze wynikały z faktu, że dotychczas rozwój niejako w naturalny sposób wiązał się ze zwiększeniem presji na środowisko. Poprzez zagospodarowanie nowych terenów czy zwiększenie eksploatacji dostępnych zasobów uzyskiwano zwiększenie dochodów. Niestety, najczęściej ignorowano ekologiczny i społeczny wymiar kosztów

tak rozumianego rozwoju. Aby koncepcja rozwoju zrównoważonego miała szansę zaistnieć, ludzkość musiała dostrzec potrzebę zmian.

Zasoby środowiska przyrodniczego nie były przedmiotem szczególnej troski przed pojawieniem się omawianej koncepcji. S. Kozłowski wyróżniał trzy etapy odmiennego stosunku społeczeństwa do przyrody (Embros 2010):

- pierwszy, najbardziej agresywny względem zasobów, określał mianem okresu technokratyzmu przyrodniczego,
- drugi to okres minimum ekologicznego, kiedy to procesy niszczące zaczęły wyhamowywać,
- trzeci, czyli aktualny etap, to okres ekorozwoju, który charakteryzuje się powiązaniem sił przyrody z rozwojem społeczno-gospodarczym.

Rozwój zrównoważony oznaczał zatem zupełnie nowe podejście zarówno do spraw środowiskowych, jak i celów oraz mechanizmów rozwoju, a przede wszystkim do ich wzajemnych relacji. Obecnie podkreśla się potrzebę nieutożsamiania rozwoju ze zwiększeniem presji na środowisko przyrodnicze. Jest ona przede wszystkim odpowiedzią na obawy o przyszłe pokolenia. Uznano bowiem, że realizacja potrzeb rozwojowych na dotychczasowych zasadach, przy założeniu dalszego dynamicznego wzrostu liczby ludności świata, doprowadzi do katastrofy w związku z przekroczeniem progu wytrzymałości ekosystemu ziemskiego.

Rosnąca świadomość odpowiedzialności za globalną skalę zmian środowiska generowanych nawet przez indywidualne działania człowieka sprawiła, iż zaczęto poszukiwać takiego modelu rozwoju, który zapewni realizację potrzeb człowieka przy jednoczesnym ograniczeniu szkód wyrządzanych środowisku. Zrównoważony rozwój stał się zatem odpowiedzią na dojrzewającą potrzebę nowego podejścia do zasobów środowiskowych i ich wykorzystywania na potrzeby człowieka i gospodarki. Rzeczone nowe podejście powinno uwzględniać następujące cechy rozwoju (Tapio i in. 2007, za: Skala-Późniak 2010):

- **immaterializacja** – wzrost o charakterze jakościowym, zwiększenie udziału produkcji niematerialnej w produkcji globalnej (tercjalizacja gospodarki – wzrost znaczenia sektora usługowego),
- **dematerializacja** – ekoefektywność, rozdzielenie zależności między szkodami środowiskowymi a produkcją materialną,
- **dekarbonizacja** – rozdzielenie zależności między wzrostem gospodarczym a wzrostem produkcji CO₂,
- **decoupling** – rozdzielenie zależności między wzrostem gospodarczym a wzrostem potrzeb transportowych.

Poza sygnalizowaniem uniwersalnego problemu relacji między rozwojem a presją na środowisko, koncepcja zrównoważonego rozwoju wyrosła także na bazie krytyki działań, które doprowadziły i często w dalszym ciągu pogłębiają międzyregionalne różnice rozwojowe. W tym kontekście dla zwolenników trwałego i zrównoważonego rozwoju problem

dysproporcji rozwojowych między „Północą” a „Południem” jest jednym z kluczowych wyzwań (Dobrzański, Dobrzańska 2010). Tym samym działania o charakterze neokolonialnym są sprzeczne z tą koncepcją.

W myśl założeń **idei powierzchni ekologicznej** (obszaru niezbędnego człowiekowi lub określonej populacji dla dostarczenia surowców i zasobów) realizacja potrzeb mieszkańców Południa zajmuje znacznie mniej przestrzeni, niż ma to miejsce w przypadku mieszkańców Północy (Pawłowski 2006). Oznacza to, że za problemy natury ekologicznej w skali globalnej odpowiadają w większej mierze właśnie mieszkańcy bogatej Północy. Jednocześnie ekologiczne i społeczno-ekonomiczne następstwa dotychczasowych modeli rozwojowych są szczególnie dotkliwe właśnie dla mieszkańców Południa. W tej sytuacji w koncepcji zrównoważonego rozwoju dostrzega się narzędzie przeciwdziałania niesprawiedliwości, z jaką spotykają się państwa najuboższe w kontekście ograniczania korzyści płynących z eksploatacji należących do nich zasobów przez przedsiębiorstwa zlokalizowane w państwach Północy.

Zrównoważony rozwój stał się jedną z najpopularniejszych koncepcji rozwojowych, która oficjalnie spotkała się z niespotykaną dotychczas akceptacją – praktycznie na całym świecie (przynajmniej na poziomie ogólnych założeń). Ten typ rozwoju społeczno-gospodarczego w ciągu ostatnich kilku dekad jest na stałe obecny w dyskusji publicznej i mediach. W Polsce dla jego nazwania dość swobodnie używane są zamiennie różne określenia takie, jak: **ekorozwój**, **zrównoważony rozwój** (lub **rozwój zrównoważony**), **rozwój trwały** i **samopodtrzymujący się**. Często towarzyszy temu nieprawidłowe założenie, że wszystkie są to określenia bliskoznaczne. Tej istotnej nieprecyzyjności nie można do końca wiązać jedynie z niewiedzą czy ignorancją. Problem tkwi bardziej w zbyt pochopnym przyjęciu nazwy tej koncepcji, a następnie oparciu na niej zapisów prawnych obowiązujących w Polsce.

W pracach K. Górki (2010a, 2010b) czy S. Kozłowskiego (2007a, 2007b) podjęte zostały próby uporządkowania terminologii związanej z omawianą koncepcją (tab. 1). Obaj autorzy będący największymi w Polsce autorytetami w dziedzinie ekonomii środowiskowej, zwracają uwagę, że źródłem problemów jest przede wszystkim bezpośredni przekład angielskiego słowa *sustainable* na polskie „zrównoważony”, jako określenia pożądanego cech rozwoju. Tymczasem stan stałej równowagi nie jest zgodny z istotą tej koncepcji. Może bowiem prowadzić do gospodarczej stabilizacji, a nawet regresu (Górka 2010a), stąd też niektórzy autorzy uważają stosowanie określenia „zrównoważony” za błędne.

Warto w tym miejscu przede wszystkim podkreślić, że najstarszym i zazwyczaj najwęższym znaczeniowo jest określenie „ekorozwój”, natomiast „zrównoważony rozwój” bywa z kolei różnie definiowany. Niejednoznaczne w świetle dostępnej literatury są wzajemne relacje „ekorozwoju” i „rozwoju zrównoważonego” (ryc. 1). Najszerszy kontekst towarzyszy pojęciu „rozwój trwały”. W użyciu znajdują się także pojęcia rozwoju samopodtrzymującego się czy rozwoju wspomaganego (Baum 2003; Burchard-Dziubińska 1998).

Tab. 1. Terminologia związana z koncepcją zrównoważonego rozwoju

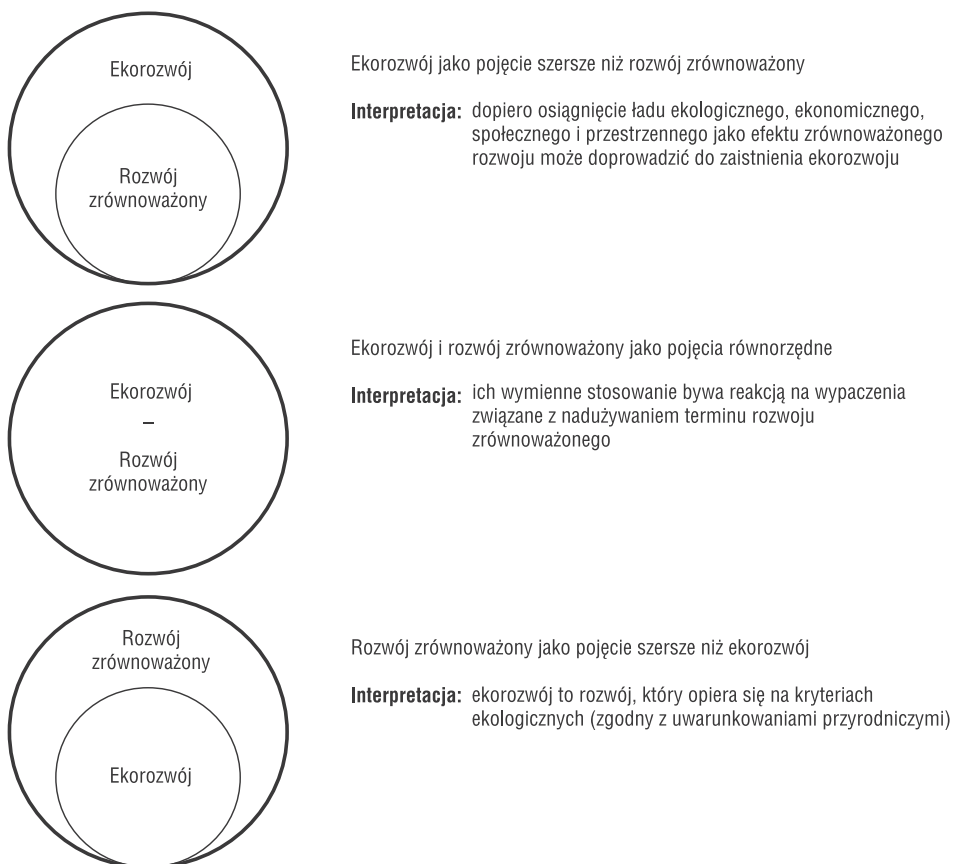
Table. 1. Sustainable development terminology

Określenie	Znaczenie	
Ekorozwój (<i>ecodevelopment</i>)	<ul style="list-style-type: none"> – ujęcie najstarsze – rozwój gospodarczy zgodny z wymaganiami ochrony środowiska życia człowieka, w tym zwłaszcza ochrony przyrody – rozwój oparty na kryteriach przyrodniczych – wyraźnie węższe znaczenie 	
Zrównoważony rozwój (<i>sustainable development</i>)	UJĘCIE TRADYCYJNE: właściwe proporcje w ramach rozwoju społeczno-gospodarczego, na przykład między inwestowaniem w infrastrukturę techniczną, społeczną oraz w inne sektory gospodarcze, zapewniając tak zwany rozwój wewnętrznie zgodny	UJĘCIE WSPÓŁCZESNE: równowaga w ekosystemach (równowaga ekologiczna) oraz równowaga między ekonomicznymi, ekologicznymi i społecznymi elementami bądź aspektami rozwoju gospodarczego – ład gospodarczy, przestrzenny i społeczny z uwzględnieniem potrzeb przyszłych pokoleń
	<ul style="list-style-type: none"> – NIE oznacza rozwoju szybkiego – NIE oznacza jednakowego rozwoju dla wszystkich – NIE stanowi uzasadnienia dla dominacji jednego wzorca kulturowego 	
Rozwój trwały (stabilny)	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój społeczno-gospodarczy, który zapewnia odpowiedni stan środowiska i jego równowagę ekologiczną oraz jakość życia także dla przyszłych pokoleń – ma wyeliminować zagrożenia kryzysami gospodarczymi i społecznymi – najszersze ujęcie 	
Rozwój samopodtrzymujący się	<ul style="list-style-type: none"> – podtrzymywanie obecnego stanu – dalszy rozwój możliwy dopiero po zapewnieniu podtrzymywania obecnej sytuacji 	

Źródło: opracowanie na podstawie Górka (2010), Kozłowski (2007).

Source: based on Górka (2010), Kozłowski (2007).

Omawiany dość często w Polsce problem nazewnictwa omawianej koncepcji nie wyczerpuje jej słabości czy wad. Mimo że zrównoważony rozwój jest rozwiązaniem znanym od kilku dekad, wciąż nie ustają dyskusje, czy jest to nadal mało skonkretyzowane podejście czy też dobrze opisany paradygmat (Borys 2011). Można odnieść wrażenie, że zbyt duża dowolność w użyciu terminu „zrównoważony rozwój” i nadmierne jego stosowanie w języku dyskusji publicznej zaszkodziło tej koncepcji, którą nierzadko postrzega się jako płytką. Z drugiej strony pojawiają się jednak głosy, że w rzeczywistości zrównoważony rozwój to propozycja konkretnych celów i zasad rozwoju, a także rozpatrywanych łańcuchów, do których urzeczywistnienia człowiek powinien dążyć (Borys 2005). W kontekście tej dyskusji warto wspomnieć, że jego założenia uczyniono jednak podstawą prawną dla Unii Europejskiej. Polska przyjęła je jeszcze przed staniem się państwem członkowskim.

Ryc. 1. Ekorozwój a rozwój zrównoważony

Fig. 1. Eco-development vs. sustainable development

Źródło: opracowanie na podstawie Parteka (1997, 2001), Kassenberg (2001), Kołodziejcki (1997), Kozłowski (1998), za: Gawor (2006).

Source: based on Parteka (1997, 2001), Kassenberg (2001), Kołodziejcki (1997), Kozłowski (1998), after: Gawor (2006).

Mimo wyraziście zarysowanych celów i zasad zrównoważonego rozwoju można mówić o dwóch dominujących podejściach w tej koncepcji (Skowroński 2006):

- **podejściu praktyczno-gospodarczym** – utożsamianym z paradygmatem ochrony i kształtowania środowiska,
- **podejściu ideologiczno-historiozoficznym** – podważającym dotychczasowe wzorce i przyjmującym za cel określenie nowych zachowań i celów społecznych.

Wydaje się, że pełna realizacja zrównoważonego rozwoju nastąpi właśnie w chwili, gdy wdrożony zostanie nowy paradygmat ekologiczny, zgodny z zachowaniami i celami społecznymi.

Istota koncepcji zrównoważonego rozwoju

Określenie „zrównoważony rozwój” stało się nadużywanym w języku mediów sloganem. Pojawia się często w kontekście klasycznego podejścia do ochrony środowiska i rozwiązań typu „końca rury”. W ten sposób nie dość, że ogranicza się jego znaczenie, to nie podkreśla się jego innowacyjności w zakresie podejścia do zagadnień ekologicznych. Choć działania prowadzące (przynajmniej) do utrzymania poziomu jakości środowiska na dotychczasowym poziomie są pożądane to jednak w omawianej koncepcji nadrzędne miejsce zajmują działania prewencyjne i szeroko pojęta aktywność na tym polu. Przywracanie wartości środowisku, które utraciło ją w wyniku działań człowieka jest jeszcze dalej posuniętym działaniem pozostającym w zgodzie zarówno z nowym paradygmatem ochrony środowiska, jak i samym zrównoważonym rozwojem.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju rozpatrywana jest głównie w trzech ujęciach (Adamowicz 2006) jako:

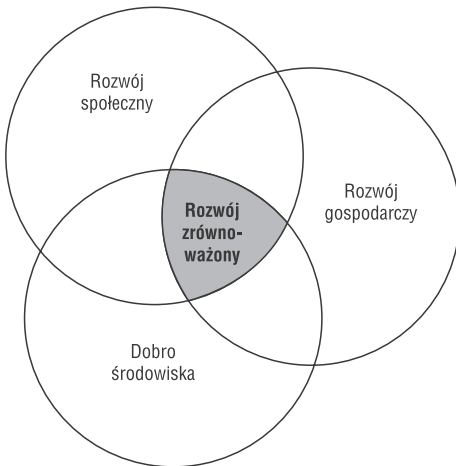
1. **idea społeczno-filozoficzna** (zakładająca potrzebę zmian w systemie wartości człowieka),
2. **nowoczesny kierunek rozwoju gospodarczego** (zakładający nowe sposoby organizacji i zarządzania gospodarką),
3. **nowo powstająca dyscyplina naukowa.**

Wbrew pojawiającym się często sądom, zrównoważonego rozwoju nie należy rozpatrywać w kategoriach abstrakcyjnej idei. Jest to bowiem zbiór konkretnych wytycznych dla modelowania rozwoju społeczno-gospodarczego. Rangę tej koncepcji podkreśla fakt, iż stała się ona powszechnie znaną, akceptowaną i wdrażaną. W warunkach Unii Europejskiej każda działalność musi być realizowana w pełnej zgodności z przyjętymi w tej koncepcji założeniami.

J. Toruński (2010) uważa, że zrównoważony rozwój nie jest wyznaczonym wymiernym celem, lecz procesem rozłożonym na lata i pokolenia. Nabiera także dodatkowego znaczenia, wykraczającego poza koncepcję rozwoju, a nawet poza pewien wymiar etyczny. Jest też pewną „modą”, a związane z nią produkty ekologiczne są symbolem nowoczesności. Nawet w Polsce można już mówić o swego rodzaju stygmatyzacji osób, przedsiębiorstw czy instytucji, które nie realizują jej celów czy wykorzystują sprzeczne narzędzia. Zrównoważony rozwój porządkuje znane dotychczas wartości i zespala je w spójny system, którego główną zaletą jest godzenie pozornie sprzecznych ze sobą interesów ekologicznych i społeczno-gospodarczych.

Pojęcie zrównoważonego rozwoju zostało zdefiniowane w polskim ustawodawstwie i rozumiane jest tutaj jako rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń (*Prawo ochrony środowiska* 2001). Można zatem stwierdzić, że definicja przyjęta w takim kształcie ujmuje zasadnicze aspekty zrównoważonego rozwoju. Podkreśla jego podstawę, czyli potrzebę integracji trzech komponentów: rozwoju człowieka i rozwoju w wymiarze gospodarczym z uwzględnieniem dobra środowiska przyrodniczego (ryc. 2).

Rozwój zrównoważony jest koncepcją, która koncentruje uwagę na jakości życia człowieka i jego zdrowiu. Osiągnięcie pożądanego stanu w tym zakresie jest możliwe dzięki właściwemu gospodarowaniu pięcioma kategoriami kapitału: przyrodniczym, ekonomicznym, ludzkim, społecznym oraz integrującym pozostałe kapitały (Adamowicz, Dresler 2006). Gospodarowanie wszystkimi kategoriami kapitału ma się odbywać zgodnie z założeniami odpowiednio ładu ekologicznego, ekonomicznego, społecznego, instytucjonalnego oraz przestrzennego (ryc. 3). M. Adamowicz i A. Smarzewska (2009) mówią

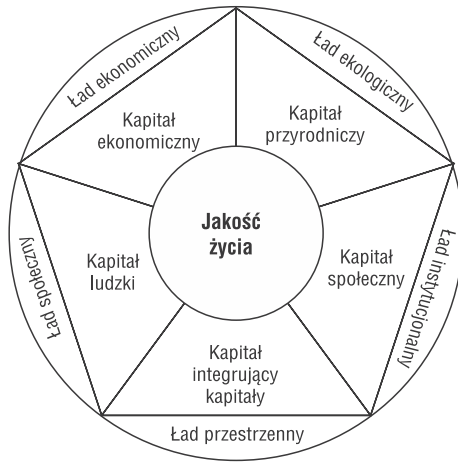

Ryc. 2. Podstawowe ujęcie zrównoważonego rozwoju

Fig. 2. Sustainable development – general approach

Źródło: opracowanie własne.

Source: author's own elaboration.

Ryc. 3. Zrównoważony rozwój w ujęciu kapitałów i ładów

Fig. 3. Sustainable development in the terms of capital and rule

Źródło: Adamowicz, Dresler (2006).

Source: Adamowicz, Dresler (2006).

o ładzie zintegrowanym, który przemieszcza się między płaszczyzną „ograniczonej substytucji kapitałów” a płaszczyzną „komplementarności kapitałów”.

P. Dobrzański (2011) źródeł koncepcji zrównoważonego rozwoju doszukuje się m.in. w krytyce tradycyjnych teorii wzrostu i powiązanych z nimi teorii dobrobytu. Krytyka ta koncentruje się na postrzeganiu w nich dobrobytu społecznego jedynie w wymiarze konsumpcyjnym konwencjonalnych dóbr i usług. Przywołany autor zwraca także uwagę na to, że dotychczasowe wzorce produkcji, konsumpcji i sam postęp technologiczny powodowały stały wzrost antropopresji poprzez zapotrzebowanie na zasoby oraz konsekwencje ich eksploatacji dla środowiska. To wszystko doprowadziło do sytuacji, w której niezbędne stało się nowe określenie relacji człowieka i środowiska. Koncepcję rozwoju zrównoważonego można zatem uznać za zapis nowej jakości tych relacji, za swoistą ideę moralną i społeczno-filozoficzną. Jest ona zatem czymś znacznie głębszym niż klasyczne podejście do ochrony środowiska.

Nową jakością w rozwoju zrównoważonym jako koncepcji kształtującej relacje między człowiekiem, środowiskiem i gospodarką jest próba ich wspólnego ujęcia, a nie traktowanie jako odrębnych problemów, tak jak to miało miejsce tradycyjnie (Dobrzański 2011). Komponenty te często postrzegane są w kontekście zrównoważonego rozwoju jako trzy typy kapitałów, gospodarowanie którymi ma zapewnić dobrostan kojarzony z takimi przymiotami, jak szczęście, harmonia, spełnienie, wspólnota czy uznanie (Kronenberg, Bergier 2010).

Upowszechnienie koncepcji zrównoważonego rozwoju, która stała się globalnie akceptowanym rozwiązaniem, było ściśle związane z ewolucją świadomości ekologicznej. Jej podstawą stała się społeczna percepcja degradacji środowiska naturalnego (Borkowski 2001), a następnie upowszechnienie postaw zaangażowania zarówno indywidualnego (dostrzeganie zagrożeń wynikających z konsumpcyjnego modelu zachowań), jak i zbiorowego (akcje protestacyjne, inicjatywy obywatelskie), aż po okazywanie dezaprobaty wobec zachowań niezgodnych z duchem proekologicznym.

M. Adamowicz i A. Smarzewska (2009) omawiają relacje różnego rodzaju kapitałów (przyrodniczy, antropogeniczny – ekonomiczny i kulturowy oraz ludzki) w kontekście stopnia trwałości rozwoju:

- **słaba zasada trwałości**, czyli doskonała substytucja kapitałów – różne rodzaje kapitału są substytutami, należy zachować jednak wielkość kapitału całkowitego,
- **wrażliwa zasada trwałości**, czyli ograniczona substytucja kapitałów – całkowita wielkość kapitału pozostaje zachowana, a kapitały (antropogeniczny i przyrodniczy) mogą stanowić w pewnych granicach substytuty,
- **silna zasada trwałości**, czyli komplementarność kapitałów – każdy kapitał zostaje zachowany, są one względem siebie komplementarne, choć niesubstytucyjne,
- **restrykcyjna zasada trwałości**, czyli zakaz uszczuplania każdego z kapitałów – zasoby nieodnawialne nie są eksploatowane, a odnawialne w ściśle określonym stopniu.

Rozwój zrównoważony to również taki, który realizowany jest w trzech wymiarach: celowym, terytorialnym i czasowym (Meyer 2005, za: Adamowicz, Smarzewska 2009). **Celowy wymiar rozwoju zrównoważonego** wiąże się z integracją kapitału społecznego, gospodarczego i przyrodniczego. **Wymiar terytorialny** odnosi się do globalnej odpowiedzialności za rozwiązania realizowane nawet w skali lokalnej. Zwrot: „myśl globalnie, działaj lokalnie”, jest maksymą, która dobrze wpisuje się w ideę zrównoważonego rozwoju. **Czasowy wymiar rozwoju zrównoważonego** ma charakter synchroniczny i diachroniczny (Sztumski 2006). W pierwszym przypadku oznacza to jego powszechne i równoległe wdrażanie w obrębie danego pokolenia. W drugim mowa jest o uwzględnianiu celów rozwojowych i metod ich osiągnięcia w kontekście całej ludzkości – zarówno aktualnego, jak i przyszłych pokoleń. S. Kozłowski (2007b) sprawiedliwość międzypokoleniową, międzyregionalną i międzygrupową wraz z potrzebą równoważenia szans między człowiekiem a przyrodą uważa za główne zasady odnoszące się do idei równego dostępu do środowiska. Wymieniana tutaj sprawiedliwość międzyregionalna i międzygrupowa zmierza do zaspokajania potrzeb materialnych i cywilizacyjnych społeczeństw, grup społecznych i jednostek ludzkich w ramach sprawiedliwego dostępu do ograniczonych zasobów i walorów środowiska, wraz z równoprawnym traktowaniem potrzeb ogólnospołecznych oraz potrzeb społeczności lokalnych i jednostek.

Należy pamiętać także o wsparciu, jakiego koncepcji zrównoważonego rozwoju udzielał Jan Paweł II (Michnowski 2006), który zgodnie z ideą ekohumanizmu zalecał m.in.:

- zaniechanie waśni i partnerskie współdziałanie „wszystkich ludzi dobrej woli”,
- przekształcenie współczesnej egoistycznej ekonomiki w „ekonomię społeczną”,
- wykorzystanie wartości prywatnej dla dobra wspólnego,
- podporządkowanie rozwoju nauki i techniki wymogom moralności,
- ukształtowanie „globalizacji etycznie odpowiedzialnej”,
- uczynienie z powszechnej mądrości czynnika podtrzymywania życia i rozwoju wszystkich ludzi.

Szeroka interpretacja trwałego i zrównoważonego rozwoju (Dobrzański, Dobrzańska 2010) zakłada zatem, że jest to rozwój: społecznie sprawiedliwy, etycznie akceptowany, ekonomicznie rozsądny i ekologicznie dopuszczalny.

Geneza koncepcji zrównoważonego rozwoju

Koncepcja rozwoju zrównoważonego pojawiła się i rozwinęła w nieprzypadkowym momencie dziejowym. Jej źródła należy szukać w swoistym przebudzeniu opinii publicznej w latach 60., które zbiegło się w czasie z rozwojem mediów. Dzięki trafiającym do prasy codziennej i telewizji informacjom o katastrofach ekologicznych i związanych z nimi zagrożeniach dla ludności, rozbudzono przekonanie o globalnej odpowiedzialności

ści za nawet lokalne zmiany w środowisku. Rosnąca świadomość społeczności międzynarodowej doprowadziła do rozwoju współpracy w zakresie ochrony środowiska (Kenig-Witkowska 2011). Koncepcja rozwoju zrównoważonego powstała zatem jako odpowiedź na rosnące zaniepokojenie ówczesnym charakterem relacji człowieka i środowiska oraz ich skutkami.

O problemie wpływu dotychczasowych standardów gospodarowania zasobami z perspektywy środowiska, a także zagrożenia ich deficytem przyszłych pokoleń mówił m.in. U'Thant. Jako sekretarz generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych ogłosił przygotowany przez Komisję Ekonomiczną i Społeczną ONZ raport pt.: *Człowiek i środowisko*. Dokument ten został ogłoszony 26 maja 1969 roku podczas obrad Zgromadzenia Ogólnego ONZ (tab. 2). Zwracano w nim uwagę m.in. na przyrodnicze konsekwencje rozwoju, rosnącą presję na środowisko wyrażającą się m.in. intensyfikacją zagospodarowania kosztem terenów zielonych, na problem jakości środowiska w powiązaniu z jakością rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz na konsekwencje niekontrolowanego rozwoju miast oraz transformacji ich zaplecza. Do dnia dzisiejszego publikację tę uważa się za punkt zwrotny w postrzeganiu problemów środowiska (Namieśnik 1999). Opracowano ją na podstawie opinii prawie 2200 naukowców i specjalistów. Samo zaangażowanie tak dużej grupy ludzi

Tab. 2. Rozwój zrównoważony na świecie

Table 2. Sustainable development in the world

Data	Wydarzenie o znaczeniu światowym
26.05.1969	Wystąpienie (Raport) U'Thanta – XXIII sesja Zgromadzenia Ogólnego ONZ
1972	Zwołanie ogólnosiwiatowej Konferencji ONZ <i>Środowisko człowieka</i> w Sztokholmie
1972	Pierwszy raport Klubu Rzymskiego (powstałego w 1968 r.) pt. <i>Granice wzrostu</i>
I poł. lat 70.	Pierwsze użycie określenia <i>sustainable development</i> – prawdopodobnie przez Barbarę Ward, założycielkę International Institute for Environment and Development
1987	Publikacja raportu Brundtland pt. <i>Nasza wspólna przyszłość</i>
1992	Konferencja ONZ w Rio de Janeiro pt. <i>Środowisko i rozwój – Szczyt Ziemi</i> : – Deklaracja z Rio de Janeiro – Karta Ziemi – Globalny program działań – Agenda 21 – Ramowa Konwencja w sprawie zmian klimatu – Konwencja o różnorodności biologicznej – Zasady w sprawie lasów
2002	Szczyt Ziemi w Johannesburgu (Rio +10)
2012	Szczyt Ziemi w Rio de Janeiro (Rio +20)

Źródło: opracowanie na podstawie Kozłowski (2007).

Source: based on Kozłowski (2007).

reprezentujących różne środowiska i pochodzących z całego świata częściowo określiło rangę tego dokumentu i samego wydarzenia.

U^oThant w swoich wystąpieniach nie ograniczał się jednak do sygnalizowania problemu niewłaściwego wykorzystywania przez człowieka zasobów. Zwracał też uwagę na potrzebę zmiany podejścia do idei ochrony środowiska na rzecz wzbudzania poczucia globalnej odpowiedzialności za nie. W ramach ONZ zorganizował on struktury, które funkcjonują do dziś zarówno w zakresie badań prowadzonych nad środowiskiem, jak i realizacji projektów mających na celu wsparcie ochrony środowiska. Mowa tutaj zwłaszcza o Programie Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP, United Nations Development Programme) oraz Programie Środowiskowym Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNEP, United Nations Environmental Programme). Do ich zadań należy m.in. monitorowanie realizacji założeń rozwoju zrównoważonego w skali globalnej.

W roku 1968 powstał Klub Rzymski określany mianem „globalnego think tanku”, który stanowił odpowiedź na chęć zaangażowania się ludzi nauki, biznesu i polityki w dyskusję nad globalną odpowiedzialnością. W raporcie *Granice wzrostu* przygotowanym przez Klub Rzymski (Meadows i in. 1973) pojawiały się wręcz katastroficzne wizje przyszłości planety związane z wyczerpalnością zasobów. Zwrócono w nim uwagę na zagrożenia generowane przez przyspieszenie procesów industrializacji czy eksplozję demograficzną i powiązano z nimi problem głodu i ubóstwa a także negatywne zmiany w środowisku (spadku jego jakości i dynamicznego ubytku zasobów). Raport pozostawał w zgodzie z koncepcją Malthusa i tak jak ten XIX-wieczny myśliciel zakładał sytuację, w której dojdzie do swego rodzaju przesilenia: Ziemia osiągnie granicę wzrostu, dojdzie do spadku możliwości produkcyjnych, co doprowadzi do spadku globalnego zaludnienia. W celu uchronienia się od tej sytuacji autorzy raportu zaproponowali postulat tzw. **wzrostu zeroowego**, czyli zamrożenia wzrostu gospodarczego na osiągniętym poziomie jako strategii przetrwania ludzkości. Postulat ten wzbudził liczne kontrowersje (Ciążela 2007). Interpretowano go bowiem przede wszystkim jako stanowisko uzasadniające utrzymanie różnic w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego na świecie na ówczesnym poziomie. Bez względu na ocenę koncepcji wzrostu zerowego nie można raportowi Klubu Rzymskiego odebrać zasługi rozpoczęcia na poziomie międzynarodowym dyskusji nad problemami rozwojowymi.

Po ogłoszeniu przez Klub Rzymski tego słynnego raportu, pojawiły się różnego rodzaju inicjatywy badawcze, które zmierzały do określenia stopnia, w jakim dotychczasowa działalność człowieka zbliżyła go do momentu, w którym dojdzie do swoistego przesilenia czyli presja człowieka osiągnie maksymalną dla tolerancji ziemskiego systemu siłę. Badania te pokazały, że ludzkość przekroczyła już granice wzrostu. Mówi się wręcz o „prze-strzeleniu” przez ludzkość granic wzrostu, czyli dopuszczalnej, bezpiecznej wielkości natężenia aktywności gospodarczej i poziomu zaludnienia Ziemi (Forrester 1971, 1995, za: Michnowski 2008).

Zwrotu „zrównoważony rozwój” zaczęto używać już w połowie lat 70. XX wieku. Zakłada się, że osobą, która rozpoczęła popularyzację tego określenia, które później stało się nazwą całej koncepcji, była Barbara Ward (Satterthwaite 2006). W swoich pracach (zwłaszcza w *Spaceship Earth* z 1966 roku) często podejmowała ona problem ograniczenia zasobów, również w kontekście państw rozwijających się. Wyróżniała ona dwie kategorie czynników ograniczających. Pierwsza to ograniczenia (czynniki) wewnętrzne wynikające z potrzeb człowieka i jego dążenia do osiągnięcia określonego poziomu życia. Druga grupa, określona jako limity zewnętrzne, związana była bezpośrednio z fizycznym ograniczeniem ziemskich zasobów. W racjonalizacji gospodarowania zasobami widziała ona jedyną szansę na przetrwanie ludzkości (Ward, Dubos 1972). Wielokrotnie podkreślała również, że właściwe gospodarowanie zasobami ziemskimi jest ściśle związane z wartościami chrześcijańskimi. Jej prace stanowiły punkt wyjścia dla wielu dyskusji, prowadzonych podczas późniejszej konferencji sztokholmskiej.

Wspomniane wcześniej raporty alarmowały społeczność międzynarodową o zagrożeniach płynących z dotychczasowego stosunku do środowiska, które traktowano wyłącznie w kategoriach źródła surowców. Na początku lat 70. zaczęła dojrzywać potrzeba wyjścia poza sygnalizowanie konieczności zmian i podjęcia próby zmierzenia się z opracowaniem propozycji programu naprawczego.

W dniach od 5 do 16 czerwca 1972 roku w Sztokholmie zorganizowano pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych konferencję pt. *Mamy tylko jedną Ziemię* poświęconą problemom środowiskowym. Było to pierwsze tej rangi spotkanie. Głównym efektem obrad była przyjęta 14 czerwca deklaracja. Zawierała ona 26 zasad, które mówiły m.in. o potrzebie wprowadzania polityki ekologicznej przy wyraźnym założeniu, że nie powinna ona być postrzegana jako hamulec rozwojowy (Kozłowski 2007b). Podkreślała również potrzebę prowadzenia badań naukowych, a także sugerowała planowanie jako niezbędne narzędzie, które może uchronić środowisko przed skutkami działalności człowieka. Deklaracja sztokholmska nie miała mocy wiążącej. Nie zmienia to jednak faktu, że wielokrotnie odnoszono się do jej zapisów przy konstrukcji umów międzynarodowych. W ramach tej deklaracji po raz pierwszy część społeczności międzynarodowej (77 państw głosowało za jej przyjęciem) podjęła zobowiązanie do nadania sprawom środowiskowym odpowiedniej rangi.

Od 1983 roku w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych rozpoczęła działalność Komisja ONZ ds. Środowiska i Rozwoju. Kierownictwo nad nią objęła premier Norwegii – Gro Harlem Brundtland. Głównym efektem jej prac było opracowanie raportu pt. *Nasza wspólna przyszłość*. Obok rozważań nad ówczesnymi wyzwaniami, takimi jak utrzymanie odpowiedniego poziomu produkcji żywności na świecie czy ograniczenie wielkości zasobów wykorzystywanych w przemyśle, jego znaczenie wiązało się przede wszystkim ze zdefiniowaniem w nim po raz pierwszy pojęcia zrównoważonego rozwoju.

Raport Komisji ONZ opublikowano w 1987 roku. Warto przypomnieć, że jego treść nie ograniczała się do przywołania niepowodzeń ludzkości. Był to raczej bilans, w którym uwzględniono także odniesione dotychczas sukcesy (Pawłowski 2007): spadek umieralności niemowląt, przedłużenie przeciętnego wieku życia, wzrost wskaźnika skolaryzacji, spadek analfabetyzmu wśród młodzieży oraz szybszy wzrost produkcji żywności w stosunku do tempa wzrostu liczby ludności. Z drugiej strony podkreślono natomiast problem pogłębiającej się przepaści między krajami Północy a Południa w zakresie wspomnianych osiągnięć.

Zgodnie z podjętymi w Sztokholmie zobowiązaniami 20 lat później zorganizowano kolejną wielką konferencję dotyczącą problematyki środowiska. W dniach od 3 do 14 czerwca 1992 roku w Rio de Janeiro odbył się Szczyt Ziemi (Konferencja ONZ *Środowisko i Rozwój*), w którym uczestniczyło ok. 30 tys. osób. Wydarzenie to uważane jest za największe tego typu zgromadzenie w historii. O jego randze świadczyło przybycie 183 delegacji rządowych, którym przewodniczyły głowy rządów i szefowie państw (Kozłowski 2007b). Należy pamiętać, że zwrócono wówczas szczególną uwagę na problemy środowiska jako szczególnie ważne w przypadku państw najbardziej ubogich. Najważniejszy efekt Szczytu Ziemi stanowiły przyjęte na nim dokumenty i konwencje (Bocian 2009, Kozłowski 2007b):

- Deklaracja w sprawie środowiska i rozwoju (znana jako Deklaracja z Rio lub Protokół z Rio) – zawiera 27 zasad ogólnych, praw i obowiązków, które mają stanowić podstawę do budowy nowych relacji (nowego ładu) między państwami, narodami i grupami społecznymi,
- Agenda 21 – zbiór zaleceń i działań na rzecz ochrony środowiska niezbędnych do podjęcia u progu XXI wieku,
- Konwencja w sprawie zmian klimatu – mówiła o potrzebie ograniczenia emisji gazów cieplarnianych, aby zapobiec antropogenicznie zintensyfikowanemu efektowi cieplarnianemu,
- Konwencja o zachowaniu różnorodności biologicznej – mówiąca o konieczności zapewnienia równoprawnej ochrony fauny i flory,
- Deklaracja zasad współpracy na rzecz rozwoju, ochrony i użytkowania wszystkich lasów.

Szczyt Ziemi w Rio przyniósł konkretne zapisy dotyczące kształtu koncepcji zrównoważonego rozwoju. Rok 2000 i wkroczenie świata w nowe milenium stało się dobrym pretekstem do kolejnych wielkich spotkań przedstawicieli społeczności międzynarodowej, mających na celu podsumowanie dotychczasowych osiągnięć w zakresie wdrażania koncepcji rozwoju zrównoważonego oraz przyjęcie nowych wyzwań. Zorganizowany w 2000 roku Szczyt Milenijny Organizacji Narodów Zjednoczonych przyjął Milenijne Cele Rozwoju (tab. 3). Odnoszą się one do podstawowych problemów globalnych, a ich realizacja przewidziana została na 2015 rok a zatem w raczej krótkim horyzoncie czasowym.

Tab. 3. Milenijne Cele Rozwoju

Table 3. Millennium Development Goals

Nr	Cel	Planowane osiągnięcia
1	Wyeliminowanie skrajnego ubóstwa i głodu	Zmniejszenie o połowę liczby ludzi, których dochód nie przekracza 1 dolara dziennie
2	Zapewnienie powszechnego nauczania na poziomie podstawowym	Zapewnienie wszystkim chłopcom i dziewczętom możliwości ukończenia pełnego cyklu nauki na poziomie podstawowym
3	Promocja równości płci i awans społeczny kobiet	Wyeliminowanie nierównego dostępu płci do pierwszego i drugiego szczebla edukacyjnego do 2005 roku, a na wyższych szczeblach do 2015 roku
4	Ograniczenie umieralności dzieci	Zmniejszenie o $\frac{2}{3}$ wskaźnika umieralności dzieci w wieku do 5 lat
5	Poprawa opieki zdrowotnej nad matkami	Zmniejszenie o $\frac{3}{4}$ wskaźnika umieralności matek
6	Ograniczenie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS, malarii i innych chorób	Powstrzymanie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS i ograniczenie nowych zakażeń, powstrzymanie rozprzestrzeniania się malarii i innych groźnych chorób oraz ograniczenie nowych zachorowań
7	Stosowanie zrównoważonych metod gospodarowania zasobami naturalnymi	Uwzględnienie zasad zrównoważonego rozwoju w krajowych strategiach i programach, stosowanie metod hamujących zubożenie środowiska naturalnego. Zmniejszenie o połowę liczby ludzi pozbawionych stałego dostępu do czystej wody pitnej. Do 2020 roku osiągnięcie znacznej poprawy warunków życia przynajmniej 100 milionów mieszkańców slumsów.
8	Stworzenie globalnego partnerskiego porozumienia na rzecz rozwoju	Wypracowanie dostępnego dla wszystkich, opartego na jasnych przepisach, przewidywalnego i nikogo nie dyskryminującego systemu handlowo-finansowego. Zobowiązanie uczestników systemu do podejmowania działalności promującej dobre praktyki rządzenia, rozwój i ograniczanie ubóstwa. Uwzględnienie szczególnych potrzeb państw najsłabiej rozwiniętych, wyspiarskich i śródlądowych (zwłaszcza zwiększenie dostępu do rynków krajów rozwiniętych, redukcję długów, zwiększenie pomocy rozwojowej). Wypracowanie strategii na rzecz zapewnienia pracy młodemu pokoleniu, zwiększenie dostępu do leków dla krajów rozwijających się oraz umożliwienie im korzystania z dobrodziejstw nowoczesnej technologii.

Źródło/Source: www.polskapomoc.gov.pl/Milenijne,cele,rozwoju,53.html.

Zdefiniowanie Milenijnych Celów Rozwoju wykraczało poza ogólne założenia. Przyjęto bowiem konkretne wielkości występujących powszechnie negatywnych zjawisk jako niezbędne do wyeliminowania w przyjętym okresie.

Mimo że zakładano dwudziestoletni cykl światowych konferencji (Szczytów Ziemi), to jednak uznano za niezbędne organizowanie podobnej rangi spotkań częściej, widząc potrzebę szybszej reakcji na nowe wyzwania i weryfikacji narzędzi przyjętych do ich rozwiązywania. W dniach od 26 sierpnia do 4 września 2002 roku, w dziesiątą rocznicę Szczytu Ziemi w Rio, zorganizowano kolejną wielką konferencję Organizacji Narodów Zjednoczonych – tym razem w Johannesburgu (nazywaną często „Rio +10”). Celem tego wydarzenia było m.in. przedyskutowanie aktualności dotychczas przyjętych założeń odnośnie do wdrażania zrównoważonego rozwoju. Niestety, w dwa lata od opublikowania Milenijnych Celów Rozwoju zaczęto mocno wątpić w szanse na ich realizację. Pogłębianie się problemów rozwojowych, w tym przepaści w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego między Północą i Południem i jej ekologicznymi konsekwencjami, okazało się bardziej dynamiczne niż znajdowanie rozwiązań dla realizacji celów przyjętych w 2000 roku.

Wśród osiągnięć Szczytu Ziemi w Johannesburgu należy wymienić przyjęcie postulatów głoszących potrzebę większego zaangażowania społecznego w realizację zrównoważonego rozwoju. Dotychczas bowiem polegano przede wszystkim na rozwiązaniach instytucjonalnych (głównie państwowych) co okazało się bardzo nieskuteczne z perspektywy tempa zmian, które miały odpowiadać wdrożeniu jego zasad. Ponadto wymieniono największe aktualnie wyzwania, za które uznano: poprawę dostępności do żywności, wody, schronienia, usług zdrowotnych. Zwrócono uwagę także na problem bezpieczeństwa ekonomicznego.

Zgodnie z przyjętą zasadą organizowania Szczytów Ziemi co dwie dekady, w dniach od 20 do 22 czerwca 2012 roku odbyła się ponownie w Rio de Janeiro kolejna globalna konferencja z udziałem przedstawicieli państw i struktur instytucjonalnych. Obok swobodnego podsumowania dotychczasowych osiągnięć międzynarodowej społeczności w zasadzie wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju, celem tego wydarzenia było głównie przypomnienie i dalsza popularyzacja wcześniejszych założeń. Obrady koncentrowały się wokół takich zagadnień, jak „zielone gospodarki” (przybliżenie ich modelu) jako rozwiązania służące walce z głodem i ubóstwem, ochrona środowiska oceanów w kontekście intensywnej eksploatacji, problem funkcjonowania obszarów wiejskich oraz instytucjonalnych ram rozwoju zrównoważonego.

Zrównoważony rozwój w Polsce

W Polsce ideały rozwoju zrównoważonego jako podstawę rozwojową przyjęto już podczas obrad Okrągłego Stołu (tab. 4). Założenia te uznano za zgodne z ideałami państwa demokratycznego, a poza tym świadomość złego stanu środowiska po dekadach ignorancji wobec problemów środowiskowych, jakiej dopuściły się władze PRL-owskie, wymuszała zajęcie zdecydowanego stanowiska. Dlatego też zaakceptowanie założeń zrównoważo-

Tab. 4. Rozwój zrównoważony w Polsce

Table 4. Sustainable development in Poland

Data	Wydarzenie w skali krajowej
31 stycznia 1980	Zdefiniowanie zrównoważonego rozwoju w ustawie o ochronie i kształtowaniu środowiska
1989	Podczas obrad okrągłego stołu ustalenie założeń Polityki Ekologicznej Państwa
10 maja 1991	Przyjęcie przez Sejm RP Polityki Ekologicznej Państwa, w której używano terminu „ekorozwój”
1997	W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej uznano konieczność stosowania wymagań idei rozwoju zrównoważonego
2 marca 1999	Przyjęcie rezolucji przez Sejm RP w sprawie opracowania Strategii rozwoju zrównoważonego Polski
27 kwietnia 2001	Zdefiniowanie prawne w ramach przyjętego Prawa Ochrony Środowiska pojęcia rozwoju zrównoważonego

Źródło: opracowanie własne.

Source: author's own elaboration.

nego rozwoju już na etapie przyjętej w 1991 roku Polityki Ekologicznej Państwa świadczyło o otwartości na tę dojrzewającą koncepcję. Należy zatem stwierdzić, że Polska nie odnotowała opóźnień w reakcji na zyskującą na międzynarodowej akceptacji koncepcję zrównoważonego rozwoju.

Dowodem na to, jak ważne stało się dla Polski uznanie rozwoju zrównoważonego, było mocne zaznaczenie rangi tej koncepcji w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przyjętej w 1997 roku. Już w preambule do ustawy zasadniczej zapisano, że Rzeczpospolita Polska, kieruje się zasadą zrównoważonego rozwoju, co oznacza dążenie do:

- zachowania możliwości odtwarzania się zasobów naturalnych,
- racjonalnego użytkowania zasobów nieodnawialnych i zastępowania ich substytutami,
- ograniczenia uciążliwości dla środowiska i nieprzekraczania granic wyznaczonych jego odpornością,
- zachowania różnorodności biologicznej,
- zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa ekologicznego,
- tworzenia podmiotom gospodarczym warunków do uczciwej konkurencji w dostępie do ograniczonych zasobów i możliwości odprowadzania zanieczyszczeń.

Państwo zapewnia również ochronę i racjonalne kształtowanie środowiska stanowiącego dobro ogólnonarodowe oraz tworzy warunki sprzyjające urzeczywistnieniu prawa obywateli do równoprawnego korzystania z wartości środowiska.

Przyjęcie przez Polskę ideałów zrównoważonego rozwoju oznacza również zmianę podejścia do ochrony środowiska. Rozwój zrównoważony utrwala przekonanie o potrzebie wyjścia poza pasywne podejście do ochrony, skupiające się na narzędziach konserwatorskich (ustanawianie różnych kategorii form ochrony przyrody). Otwarcie się Polski na potrzebę podnoszenia świadomości ekologicznej oraz działania prewencyjne oznacza realizację podstawowych założeń tej koncepcji.

Rozwój zrównoważony w Unii Europejskiej

Państwa Unii Europejskiej od początku aktywnie wspierały działania zmierzające do ustalenia, a następnie utrwalenia koncepcji zrównoważonego rozwoju. E. Mazur-Wierzbicka (2006) przypomina, że rozwój zrównoważony nie jest dla Unii Europejskiej jakąś odrębną jakością funkcjonującą w oderwaniu od innych obszarów jej działania. Unia przyjmuje rozwój zrównoważony jako uniwersalny kierunek działań, który ma być obecny we wszelkich politykach. Ponadto ma być naturalną podstawą wszystkich wprowadzanych przez Unię Europejską rozwiązań – bez względu na to, czy mamy do czynienia z etapem planowania, przygotowywania czy realizacji.

E. Mazur-Wierzbicka (2006) przypomina także, że rozwój zrównoważony nie jest w Unii Europejskiej powiązany z ochroną środowiska jako jedna z jej zasad, lecz odnosi się do całości prawa, ma więc charakter uniwersalny. Wiąże się to z nowym wymiarem szeroko pojętej polityki ekologicznej, która jest czymś więcej niż tylko uzupełnieniem dla polityki gospodarczej czy społecznej, a mianowicie jej naturalnym elementem składowym.

Na bazie koncepcji rozwoju zrównoważonego przyjęte zostały zasady ogólne prawa ochrony środowiska w Unii Europejskiej:

- zasada integracji polityki ochrony środowiska z pozostałymi politykami wspólnotowymi,
- zasada prewencji,
- zasada przezorności (ostrożności),
- zasada rektyfikacji (usuwania szkód środowiskowych u źródła),
- zasada wysokiego poziomu ochrony,
- zasada kompleksowej ochrony,
- zasada „zanieczyszczający płaci”.

Ustalenia podjęte na szczycie w Rio zbiegały się w czasie z pracami nad traktatami z Maastricht i Amsterdamu, które miały zasadniczy wpływ na kształtowanie Unii Europejskiej. Już w traktacie z Maastricht wyraźnie podkreślono wagę rozwoju zrównoważonego dla Unii (tab. 5). Bardzo szybko również założenie to wyszło poza zapisy najważniejszych dokumentów traktatowych. Świadczy o tym fakt, że realizowany w latach 1992–2000 V Program Działań na Rzecz Środowiska już poprzez swój tytuł *Na drodze do zrównoważonego rozwoju* jednoznacznie sygnalizował, co jest celem działań Unii Europejskiej

Tab. 5. Rozwój zrównoważony w Unii Europejskiej
Table 5. Sustainable development in the European Union

Data	Wydarzenie w skali Unii Europejskiej
06.1990	Rozwój zrównoważony został uznany jako zasada ustrojowa Unii Europejskiej (szczyt w Dublinie)
07.02.1992	Traktat o Unii Europejskiej (z Maastricht) podkreśla wejście Unii Europejskiej na drogę zrównoważonego rozwoju
1993	Zaczyna obowiązywać V Program działań Unii Europejskiej na lata 1993–2000 pt. <i>Na drodze do zrównoważonego rozwoju. Polityka i program działania Wspólnoty Europejskiej w dziedzinie środowiska i zrównoważonego rozwoju</i>
2.10.1997	W ramach Traktatu Amsterdamskiego (wszedł w życie 01.05.1999) pojawia się deklaracja o zadaniach, jakie przyjmuje na siebie Unia Europejska w myśl idei rozwoju zrównoważonego: „zdecydowanie popierać społeczny i gospodarczy postęp swoich ludów, uwzględniając zasadę zrównoważonego rozwoju, zgodnie z którą w ramach realizowanego rynku wewnętrznego ma być wzmacniana spójność i ochrona środowiska oraz realizowana polityka zapewniająca, aby postępowi w integracji gospodarczej towarzyszył równoległy postęp w innych dziedzinach”
2001	Zaczyna obowiązywać VI Program działań Unii Europejskiej na lata 2001–2010 pt. <i>Nasza przyszłość, nasz wybór</i> , w którym postuluje się zaangażowanie całego społeczeństwa w poszukiwanie nowych, skuteczniejszych rozwiązań w zakresie ochrony środowiska. Określone zostały cztery obszary o szczególnym znaczeniu dla ochrony środowiska: zmiany klimatyczne, przyroda i bioróżnorodność, środowisko naturalne i zdrowie, zasoby naturalne i odpady.

Źródło: opracowanie na podstawie Mazur-Wierzbicka (2006).

Source: based on Mazur-Wierzbicka 2006.

w tym zakresie. Późniejszy Traktat Amsterdamski mocno akcentował zależność między trwałością rozwoju a ochroną środowiska.

Ważnymi dokumentami programowymi, które stanowią rozwinięcie czy uzupełnienie przyjętych przez Unię Europejską założeń rozwoju zrównoważonego, są *Strategia lizbońska* (2002) i *Strategia goeteborska (Zrównoważona Europa... 2001)*. Unia Europejska przyjęła *Strategię zrównoważonego rozwoju* (2006). W świetle jej zapisów celem polityki krajów Unii jest ciągła poprawa jakości życia obywateli poprzez społeczności zorganizowane z poszanowaniem zasady zrównoważonego rozwoju, które zarządzają zasobami i używają ich w sposób efektywny oraz wykorzystują potencjał gospodarki związany z innowacjami ekologicznymi i społecznymi, zapewniając dobrobyt, ochronę środowiska oraz spójność społeczną (*Zrównoważony rozwój... 2011*). Przyjęto w niej m.in. potrzebę monitorowania realizacji rozwoju zrównoważonego przez Unię w formie przygotowywanych co dwa lata raportów monitorujących kierunek zmian. Uznano również, że każda propozycja legislacyjna podejmowana w UE powinna zawierać opis potencjalnych skutków gospodarczych,

ekologicznych oraz społecznych, podjęcia proponowanego działania lub jego zaniechania (Krzysztofowicz 2002). Aktualnie obowiązującym dokumentem, który określa pożądane cechy rozwoju Unii Europejskiej (inteligentny, zrównoważony i sprzyjający włączeniu społecznemu), jest *Strategia „Europa 2020”*.

Obok dokumentów strategicznych wyznaczających pewien ogólny kierunek działań, istnieją też bardziej szczegółowe odniesienia do zrównoważonego rozwoju Unii, które stanowią treść różnych kategorii dokumentów czy inicjatyw (*Wskaźniki... 2011*):

- Białe Księgi – pełnią funkcje politycznych deklaracji odnośnie do poszczególnych obszarów wspólnej polityki UE,
- Zielone Księgi – odnoszą się do konkretnych sektorów integracji, mogą stanowić punkt wyjścia do opracowania Białej Księgi,
- Komunikaty Komisji Europejskiej,
- Opinie Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego.

Kwestia zrównoważonego rozwoju w Europie nie jest wyłącznie domeną Unii Europejskiej. R. Rosicki (2010) zwraca uwagę na istnienie regionalnych koncepcji zrównoważonego rozwoju. Przywołuje w tym miejscu m.in. efekty współpracy państw basenu Morza Bałtyckiego – np. Konwencję o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego z 1992 roku. Wiele jej zapisów wprost odpowiada zasadom rozwoju zrównoważonego, które przyjęto także w 1992 roku w Rio. Mowa tutaj przede wszystkim o sygnalizowanej przez państwa bałtyckie konieczności współpracy w celu wypracowywania odpowiednich standardów środowiskowych oraz o znaczeniu rozwoju nauki.

Podsumowanie

Rozwój zrównoważony jest koncepcją odnoszącą się do ogółu działań człowieka i związanych z nimi interakcjami ze środowiskiem. Przede wszystkim jednak jest to pewien typ rozwoju społeczno-ekonomicznego, który w ostatnich dekadach XX wieku uznano za rozwiązanie niezbędne w obliczu grożącej Ziemi katastrofy przy kontynuacji niepożądanego wykorzystywania jej zasobów. Akceptacja zrównoważonego rozwoju miała miejsce w szczególnym momencie – na początku lat 90., kiedy nie opadły jeszcze emocje związane z upadkiem komunizmu. Poczucie siły i świadomość możliwości wprowadzania wielkich zmian towarzyszyło uczestnikom Szczytu Ziemi, na którym przygotowano m.in. zbiór zasad, których zastosowanie miało z założenia sprzyjać równoważeniu rozwoju.

Rzeczywistość pokongresowa okazała się jednak dość brutalna. Zauważa się bowiem dużo wolniejsze, niż wcześniej zakładano, tempo realizacji założeń rozwoju zrównoważonego. Chociaż tłumaczy się to głównie globalnymi kryzysami gospodarczymi, to jednak nie zmienia to faktu, że pewien niedosyt istnieje. Nie dotyczy on tylko aspektów ekonomicznych. Po dwóch pełnych dekadach od chwili ogłoszenia Agendy 21 organizacje mię-

dzynarodowe, ludzie nauki i media alarmują o opieszałości w realizacji tych zasad zrównoważonego rozwoju, które w sposób bezpośredni odnoszą się do praw człowieka, czyli np. do równouprawnienia. Za tego rodzaju sytuacje trudno obarczać odpowiedzialnością jedynie kryzys gospodarczy, choćby najbardziej dotkliwy. Trudno także tłumaczyć tego rodzaju zaniedbania różnicami cywilizacyjno-kulturowymi, jeżeli problemy te tak samo dotyczą bogatej Północy, jak i biednego Południa, czy w innym ujęciu – świata zachodniego i wschodniego.

Literatura

- Adamowicz M., 2006, *Koncepcje trwałego i zrównoważonego rozwoju wobec wsi i rolnictwa*, Prace Naukowe Katedry Polityki Agrarnej i Marketingu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 38, 11–25.
- Adamowicz M., Dresler E., 2006, *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich na przykładzie wybranych gmin województwa lubelskiego*, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu, 540, 17–24.
- Adamowicz M., Smarżewska A., 2009, *Model oraz mierniki trwałego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w ujęciu lokalnym*, Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, 1, 50, 251–269.
- Alberti M., 1996, *Measuring urban sustainability*, Environment Impact Assessment Review, 16, 381–424.
- Baranowski A., 2001, *Sprawność i tożsamość struktur przestrzennych Metropolii Trójmiejskiej (aspekt urbanistyczno-architektoniczny)*, Biuletyn KPZK PAN, 199, Warszawa.
- Baum R., 2003, *Kryteria oceny zrównoważonego rozwoju w gospodarstwach rolnych*, Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu, Seria Ekonomia, 2, 3–10.
- Bocian A.F., 2009, *Implementacja idei zrównoważonego rozwoju w procesie globalizacji*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Zrównoważony rozwój gospodarki opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, 146–165.
- Borkowski R., 2001, *Cywilizacja, technika, ekologia. Wybrane problemy rozwoju cywilizacyjnego u progu XXI wieku*, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne, Kraków.
- Borys T., 2005, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo „Ekonomia i Środowisko”, Białystok.
- Borys T., 2011, *Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać ład zintegrowany*, Problemy Ekorozwoju, 6, 2, 75–81.
- Burchard-Dziubińska M., 1998, *Ekologiczne i ekonomiczne aspekty restrukturyzacji przemysłu*, Wyd. Ekonomii i Środowiska, Białystok.
- Ciążela H., 2007, *Antycypacja idei „rozwoju trwałego i zrównoważonego” w koncepcji „nowego humanizmu” Aurelio Peccei*, Problemy Ekorozwoju, 2, 1, 59–67.
- Dobrzański G., Dobrzańska B.M., 2010, *Trwały i zrównoważony rozwój*, [w:] B. Dobrzańska, G. Dobrzański, G. Kielczewski (red.), *Ochrona środowiska przyrodniczego*, PWN, Warszawa, 252–263.

- Dobrzański P., 2011, *Wzrost zrównoważony a ochrona środowiska. Podstawowe aspekty polityki gospodarczej*, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, 8, 25–33.
- Embros G., 2010, *Koncepcja ekorozwoju w ujęciu Stefana Kozłowskiego*, *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 8, 2, 79–92.
- Forrester J.W., 1971, *World Dynamics*, Wright-Allen Press, Cambridge.
- Forrester J.W., 1995, *Counterintuitive Behavior of Social Systems (D-4468-2)*, <http://sdg.scripts.mit.edu/docs/D-4468-2.Counterintuitive.pdf> (dostęp: 23.12.2012).
- Górka K., 2010a, *Kontrowersje terminologiczne w zakresie ekonomiki ochrony środowiska i ekonomii ekologicznej*, *Ekonomia i Środowisko*, 2, 38, 15–21.
- Górka K., 2010b, *Kwestie terminologiczne w ewolucji ekonomiki ochrony środowiska*, *Aura*, 10, 10–13.
- Huijbens E.H., 2010, *Nowe wyzwania gospodarki turystycznej. Turystyka w obszarach przyrodniczo cennych*, Oficyna Wydawnicza Rem Script, Warszawa.
- Kassenberg A., 2001, *Ocena ekoinnowacyjności w wybranych dokumentach strategicznych. Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju*, [w:] *Ekoinnowacyjność dokumentów strategicznych. Próba oceny*, Raport, Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa, 25–34.
- Kassenberg A., 2009, *Zrównoważona energetyka, czymże ona jest dla Polski?*, *Barometr zrównoważonego rozwoju 2008/2009*, 80–84.
- Kenig-Witkowska M.M., 2011, *Międzynarodowe prawo środowiska*, Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa.
- Kistowski M., 2009, *Koncepcja ekorozwoju profesora Stefana Kozłowskiego*, [w:] D. Kielszewski (red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, 20–30.
- Kołodziejcki J., 1997, *Paradygmat równoważenia rozwoju regionalnego i lokalnego w uwarunkowaniach transformacji ustrojowej Polski*, *Opolskie roczniki ekonomiczne*, 15, 37–64.
- Kozłowski S., 1998, *Ekologiczne problemy przyszłości świata i Polski*, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Warszawa.
- Kozłowski S., 2007a, *Ekorozwój – wyzwanie XXI wieku*, PWN, Warszawa.
- Kozłowski S., 2007b, *Przyszłość ekorozwoju*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Kronenberg J., Bergier T. (red.), 2010, *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Senzimira, Kraków.
- Krzysztofowicz M., 2002, *Zrównoważony rozwój w Unii Europejskiej – konsekwencje dla Polski*, *Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych*, 81, 619–622.
- Kuzior A., 2006, *Człowiek jako racjonalny podmiot działań w świetle założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju*, *Problemy Ekorozwoju*, 1, 2, 67–72.
- Mazur-Wierzbička E., 2006, *Miejsce zrównoważonego rozwoju w polskiej i unijnej polityce ekologicznej na początku XXI wieku*, *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, 8, 1, 317–328.
- Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J., Behrens III W.W., 1973, *Granice wzrostu*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

- Meyer W., 2005, *Evaluation, Design and Data Collection, Part III: Investigating Sustainability*, prezentacja podczas EASY-ECO Training, Bratysława, wystąpienie w dniu 27 września 2005.
- Michnowski L., 2006, *Ekohumanizm i trwały rozwój a koncepcja cywilizacji życia i miłości Jana Pawła II*, *Episteme*, 57, 283–346.
- Michnowski L., 2008, *Odnowiona Strategia Trwałego Rozwoju Unii Europejskiej: co z niej wynika dla Polski*, *Problemy Ekorozwoju*, 3, 2, 89–128.
- Mierzejewska L., 2008, *Zrównoważony rozwój miasta: aspekty planistyczne*, *Rozwój regionalny i polityka regionalna*, 5, 49–69.
- Namieśnik J., 1999, *Protection of the Environment – the Most Important Challenge for the Educational System*, *Journal of Environmental Studies*, 8, 5, 293–297.
- Parteka T., 1997, *Planowanie strategiczne rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Parteka T., 2000, *Planowanie strategiczne w równoważeniu struktur regionalnych*, *Studia KPZK PAN*, CVIII, PWN, Warszawa.
- Pawłowski A., 2006, *Wielowymiarowość rozwoju zrównoważonego*, *Problemy Ekorozwoju*, 1, 1, 23–32.
- Poskrobko B., 2009, *Wpływ trendów społecznych i gospodarczych na implementację idei zrównoważonego rozwoju*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Zrównoważony rozwój gospodarki opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, 108–126.
- Prawo ochrony środowiska*, 2001, Dz.U. 2001.62.627, art. 3 ust. 50.
- Rosicki R., 2010, *Międzynarodowe i europejskie koncepcje zrównoważonego rozwoju*, *Przegląd Naukowo-Metodyczny*, 4, 44–56.
- Satterthwaite D., 2006, *Barbara Ward and the Origins of Sustainable Development*, Institute for Environment and Development, Londyn.
- Skala-Późniak A., 2010, *Zjawisko decouplingu w gospodarce w okresie transformacji*, *Prace Naukowe Politechniki Warszawskiej, Transport*, 72, 101–113.
- Skowroński A., 2006, *Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego*, *Problemy Ekorozwoju*, 1, 2, 47–57.
- Sołtys J., 2010, *Struktura miasta a zasady rozwoju zrównoważonego*, *Czasopismo Techniczne*, 14, 107, 13–20.
- Strategia lizbońska – droga do sukcesu zjednoczonej Europy*, 2002, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa.
- Strategia zrównoważonego rozwoju*, 2006, Rezolucja legislacyjna Parlamentu Europejskiego w sprawie zmienionej strategii zrównoważonego rozwoju, P6_TA(2006)0272, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0272+0+DOC+XML+V0//PL> (dostęp: 23.12.2012).
- Sustainability and Equity: A Better Future for All. Human Development Report 2011*, 2011, UNDP, Waszyngton.
- Symonides E., 2008, *Ochrona przyrody*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Sztumski W., 2006, *Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia*, *Problemy Ekorozwoju*, 1, 2, 73–76.

- Tapio P., Banister D., Luukkanen J., Vehmas J., Willamo R., 2007, *Energy and Transport in Comparison. Immaterialisation, Dematerialisation and Decarbonisation in the EU15 Between 1970 and 2000*, *Energy Policy*, 35, 1, 433–451.
- Toruński J., 2010, *Aspekty środowiskowe zrównoważonego rozwoju obszarów prawnie chronionych*, *Zeszyty Naukowe Akademii Podlaskiej w Siedlcach*, seria: Administracja i Zarządzanie, 84, 21–32.
- Ward B., 1966, *Spaceship Earth*, Columbia University Press, New York.
- Ward B., Dubos R., 1972, *Only One Earth: the Care and Maintenance of a Small Planet*, W.W. Norton, Nowy Jork.
- World Economic Outlook Database*, 2012, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/weodata/index.aspx> (dostęp: 23.12.2012).
- Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski*, 2011, GUS, Katowice.
- Zasady ogólnych praw i obowiązków. Deklaracja z Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju*, 1992, ONZ, Nowy Jork.
- Zrównoważona Europa dla lepszego świata: Strategia Zrównoważonego Rozwoju Unii Europejskiej, Propozycja Komisji dla Rady Europejskiej w Goeteborgu*, 2001, Bruksela, COM(2001)264 final, http://bip.slaskie.pl/STRATEGIA/strat_G.pdf (dostęp: 23.12.2012).
- Zrównoważony rozwój w Unii Europejskiej: Raport monitorujący z 2011 roku w sprawie strategii zrównoważonego rozwoju UE*, 2011, Eurostat, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg.

PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

- Kiedy narodziła się koncepcja zrównoważonego rozwoju?
 Co było przyczyną pojawienia się koncepcji zrównoważonego rozwoju?
 Jakie dokumenty przyjęto podczas Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 roku?

ZADANIA

- Przedstaw najważniejsze założenia koncepcji zrównoważonego rozwoju.
 Omów ideę powierzchni ekologicznej.

TEMATY DYSKUSJI

- Zrównoważony rozwój – abstrakcyjna idea czy możliwy do urzeczywistnienia program.
 Eksploatacja zasobów w warunkach realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju.